

חושך שבטו שונא בנו – הנוסח הגרמני (א)

לוי דה-מוס

א. **אינסטינקטים ושאר טאוטולוגיות.** מקובל לראות במלחמה ביטוי ל"עיונות אינסטינקטיבית" נוסח קלאסיביץ⁵ או להשתמש במונחים פרוידיאניים⁶ ולומר שזהו "אינסטינקט השנאה והאגרסיה". אסכולות הנוטות להתייחס למניעים ביולוגיים תאמרנה שהמלחמה היא בבחינת ברירה מינית של הזכר המציואיסטי המאיצה את האבולוציה התרבותית". חוקרים בעלי השקפות אלו יתייחסו לתאווה בצע ולמצוקות חברתיות מבלי לתת את הדעת לכך שהדיבור על אינסטינקט למלחמה ללא התייחסות לראיות נויורוביולוגיות או גנטיות, הינו בבחינת טאוטולוגיה בנוסח "הגורם לצורך של חברה במלחמות אינו אלא הצורך במלחמות של הפרטים המרכיבים את אותה חברה". היות שבטנים ומדינות חיים בשלום בחלק הארי של הזמן, חייבים אנו להניח, על-פי אותה תפישה, שקיים גם "אינסטינקט שלום" המהווה משקל נגד ל"אינסטינקט המלחמה". ניתן להכביר מלים ודברים אודות אינסטינקטים כאלה ואחרים, אך מחקר רציני חייב להתבסס על ראיות. אסכולות המתייחסות למלחמות כאל תופעה המונעת על-ידי אינסטינקטים לא השכילו לספק ראיות שכאלה.

ב. **תאווה בצע כמניע למלחמות.** אנשי מדע המדינה יטענו שמלחמה היא סוג של שוד קבוצתי. אם כך, מדוע לא לומר שתאווה בצע היא זו המניעה אדם לרצוח את אשתו לאחר שרכש עבורה פוליסת ביטוח נדיבה? מדוע לא לומר שאדם שאנס ורצח נשים ואחר-כך גנב את תכשיטיהן הונע על-ידי תאווה בצע? היום ברור לכל שאפילו גנבים "מן השורה" מונעים על-ידי גורמים עמוקים יותר מאשר תאווה בצע גרידא. כפי שאמר **גיימס גיליגן**, פסיכיאטר של אסירים שעסק כל ימיו באנליזה של חיי אסירים, "יש החושבים ששודדים חמושים מבצעים את מעשיהם על-מנת להשיג כסף. אך כאשר אתה משוחח עם אדם ששב וביצע מעשים מסוג זה, אתה שומע דברים מסוג אחר לגמרי, כמו, 'מעולם לא זכיתי לכל כך הרבה כבוד כמו בזמן שכיוונתי אקדח לרקתו של מישהו'. דברים מסוג זה יאמר

נשים מאושרים אינם זקוקים למלחמות. הם אינם זקוקים לאותו "זיכוך" או "שחרור" שמביאה איתה מלחמה. חיי היומיום שלהם מכילים תוכן ותקווה ועל כן אין להם צורך במלחמה שתיטע משמעות בלבם, שתגאל אותם.

מהי אותה הפרעה רגשית מוזרה המוצאת לעצמה מזר באמצעות מלחמה? כיצד יכולים מעשי הרג, אונס ועינויים להוות גורם מטהר ומשיב תקווה? אין ספק שמלחמה הנה מצב פסיכופתולוגי קשה, תבנית התנהגותית השבה ומופיעה בחברה האנושית. מניעה של התופעה, מן ההיבט הזה, טרם נחקרו ביסודיות.

התיאוריות הרווחות מכחישות את העובדה שמדובר בהפרעה רגשית.¹ מלחמה, בניגוד לאלמנטים אינדיבידואליים נתפשת כתגובה לאירועים חיזוניים. אומות שיוצאות למלחמה לא נתפשות כמופרעות: או שהן פועלות באורח רציונלי, או שהן מונעות על-ידי רשע, כפי שמושג זה נתפש על-ידי הדתות השונות. למרות שמעשי רצח והתאבדות נתפשים כהפרעה קלינית,² מלחמה טרם זכתה להיכלל בקטגוריה זו. מרבית ההיסטוריונים החוקרים מוותרים מראש על כל ניסיון להבין את מניעי המלחמה בטענה ש"הסברים אינם מעניינו של ההיסטוריון".³

המניעים לרצח-עם נותרו מחוץ לשדה המחקר. התירוץ לכך הנו שאם נבין את מניעיהם של מחוללי השואה, לדוגמה, הרי שבזאת נוותר על זכותנו להאשימם. היסטוריונים נוטים להימנע מלחקור את הפסיכודינמיקה של מחוללי המלחמות בטענה ש"את חקר המניעים יש להשאיר לפסיכולוגים".⁴

ההסברים השגורים בפי אנשי מדע המדינה והאנתרופולוגים כאחד, נמנעים מניסיון למצוא הסברים קליניים.

ניתן לחלק הסברים אלה לשלוש קטגוריות עיקריות:

לוי דה-מוס (deMause) מנהל את המכון הפסיכו-היסטורי בניו-יורק. עורך את כתב-העת *The Journal of Psychohistory* ומשמש כנשיא האגודה הבינלאומית לפסיכוהיסטוריה. דה-מוס לימד פסיכוהיסטוריה באוניברסיטת ניו-יורק, הרצה ופרסם ספרים בנושא באמריקה ובאירופה.

¹ Seyom Brown, *The Causes and Prevention of War*. Second Edition. New York: St. Martin's Press, 1994.

² Adrian Raine, *The Psychopathology of Crime: Criminal Behavior as a Clinical Disorder*. New York: Academic Press, 1993.

³ Hidemi Suganami, *On the Causes of War*. Oxford: Clarendon Press, 1996, p. 115.

⁴ Michael Berenbaum and Abraham J. Peck, Eds., *The Holocaust and History: The Known, the Unknown, the Disputed and the Re-examined*. Bloomington: Indiana University Press, 1998, p. 4.

⁵ Michael P. Ghiglieri, *The Dark Side of Man: Tracing the Origins of Male Violence*. Reading, Massachusetts: Helix Books, 1999, p. 211.

⁶ Sigmund Freud, "Why War?" in *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Vol. XXII. London: Hogarth Press, 1964, p. 209.

השודד האלים. הוא ידבר על כבוד לא על כסף. הרעיון שמאות מיליוני אנשים יעסקו בטבח המוני בשל סכסוכי קרקעות מעורר גיחוך. אך זה מה שמלמדים אותנו ההיסטוריונים ואנשי מדע המדינה. הם מדברים על מלחמה במונחי תועלת, ואז הם מראים כיצד אפילו עבור המנצחים, העלות גבוהה מן התועלת. הם מוכיחים שהיוזמים הם בדרך כלל אלה שיפסידו במלחמה, ושהמנהיגים היוצאים למלחמה לא מחשבים עלויות מול תועלות.

ג. **תיאוריות מצוקה.** גם תיאוריות שמאמינות בכך שמלחמה הינה מעשה לא רציונלי, נוטות לראות במצוקה כלכלית גורם לאותה איר-רציונליות. על-פי תיאוריות מרקסיסטיות, מלחמות פורצות בשל השפל הכלכלי הנגרם על-ידי הכלכלה הקפיטליסטית. הם מאמינים שמלחמת העולם השנייה פרצה בשל לחצים שנבעו מן השפל הכלכלי. הבעיה של אותן תיאוריות מצוקה היא לא אחרת מאשר המציאות. בדיקה אמפירית תראה שמלחמות פורצות בדרך כלל בעתות בהן הכלכלה מתפתחת, ולא כשהיא שוקעת. מלחמת העולם הראשונה, לדוגמה, פרצה אחרי 40 שנים בהן עקומת ההכנסה של העובדים היתה חיובית. ניתן לראות במלחמות דווקא ריטואל מצמצם-שפע, תגובה לחרדה מפני צמיחה, תגובה לשגשוג ולקדמה, לא להתרוקנות. המשאב המתרוקן שמוביל מדינות להחליט לצאת למלחמה הוא דווקא המשאב הרגשי, לא הכלכלי.

בחינה של הגורמים הסוציולוגיים שאינה מתחשבת בגורמים הפסיכוגניים, מאכזבת בתוצאותיה. בחינה שכזו לא הביאה לפריצת-דרך תיאורטית, איש לא הצליח להגיע באמצעות מחקרים סוציולוגיים להסבר משכנע באשר לסיבות שבגינן פורצות מלחמות. התיאוריה של קלאוסביץ, על-פיה מלחמה הינה השלכה של מדיניות פוליטית – הופרכה. ההסברים הרווחים – טריטוריה, נקמה, הפיכות, אסירים, רצון האל, קרטו אף הם ברגע שנבדקו בכלי מחקר מדעיים. אך הכישלון למצוא גורמים מניעים הוא כישלון של התיאוריות הסוציולוגיות, תיאוריות שהקפידו להתעלם מהמודל הפסיכולוגי של אלימות אנושית, מודל שהוכיח את עצמו פורה בחקר הסיבות לרצח ולהתאבדות.

מחקר קליני של אלימות

ח. ברות בהן מנהגי חינוך הילדים קפדנים ואכזריים, מביאות לבוגרים בעלי הערכה עצמית נמוכה ושכיחות גבוהה של מקרי רצח, התאבדות ומלחמה. חקר האלימות יכול להתחיל בניתוח הממצאים של מטפלים, שראינו רוצחים על מנת לנסות ולאתר את המניעים למעשיהם. והממצאים, הן הסטטיסטיים והן הקליניים, מראים שטיפול לקוי במהלך הילדות הוא המכנה המשותף הרחב ביותר שנמצא בקרב בוגרים אלימים. 90 אחוזים מהצעירים שהואשמו במעשי רצח באו ממשפחות בהן נמצאה אלימות פיזית ונפשית, כמו גם התעללות מינית. ג'יימס גיליגן (Gilligan)⁷ ראיין רוצחים משך עשרות שנים. לטענתו, אלימות פיזית, הזנחה, נטישה,

דחייה וניצול מיני היו כה שכיחים במשפחות המרואיינים, עד כי אי אפשר שלא לראות בבירור כי קיים יחס ישר בין רמת האלימות בקרב הגברים שרואיינו לבין ההתעללות שהם נחשפו לה בילדותם. גיליגן רואה ב"התמוטטות ההערכה העצמית" גורם מרכזי להתנהגות אלימה. את המעשה האלים תפשו אותם גברים כאקט של תיקון – בבחינת 'אם אני אתפוס את תפקיד הרוצח, ארצח גם את תחושת הבושה'. האקט האלים סייע לאותם קורבנות אלימות לעבור מעמדת קורבן לעמדת תוקף. גיליגן מציין שגורם הבושה נמצא גם בשורש מעשי אלימות המוניים. "היטלר עלה לשלטון כשמסע הבחירות שלו הבטיח לכפר על "חרפת ורסאיי".⁸ הבטחה זו, באופן ברור, יחד עם הרגישות לפושה שממנה שאבה את כוחה, זכתה לתהודה עצומה בקרב העם הגרמני. אלימות, על-פי גיליגן, היא ניסיון להשיג צדק, ובכלל זה אלימות המונים, המאמינים שמעשיהם הם בבחינת נקמה על עוולות שנגרמו להם בעבר.

מלחמה – התיאוריה הפסיכוגנית

מ. לחמה, על-פי תיאוריות רבות, הנה בבחינת החיאה של טראומות ראשוניות, שמטרתה נקמה באם וטיהור עצמי. מלחמות הן הפרעות רגשיות קליניות, אפיזודות פסיכוטיות קבוצתיות, שמטרתן להפוך מצב חריף של התמוטטות הערכה עצמית, לזעם – ובאמצעות הזעם להשיג צדק. מלחמות הן רצח ואיבוד-לדעת. כל גרמני שהריע להיטלר בשנת 1939, בשעה שהבטיח לצאת למלחמה אבודה מראש, ידע בתוך-תוכו שהמעשה הוא בבחינת איבוד-לדעת. וכמו מעשי רצח ואיבוד-לדעת, מלחמות הן תגובה לכישלון בחיפוש אחר אהבה. המשבר הראשוני באהבת האם, שהופנם ונתפש כ"אמא מפחידה" ו"ילד רע", מיושב על במת ההיסטוריה באמצעות הפקה מחודשת של הסיפור הקדום, במטרה לנקום באם המפחידה ולחסל את הילד הרע עצמו.

הגורמים שהביאו לפרוץ מלחמת העולם השנייה ולשואה

ה. יסטוריונים ואנשי מדע המדינה הציעו מספר גורמים למלחמת העולם ולשואה, אולם מחקר מפורט הפריך את כולן. טענתו של גולדהגן,⁹ לפיה הגרמנים החזיקו במשך זמן רב בדעות אנטישמיות קיצוניות, הופרכה אף היא במחקרים היסטוריים, שהראו כי גרמניה היתה בבחינת חוף מבטחים באירופה של שלהי המאה ה-19, עת בצרפת התגלעו פרשיות אנטישמיות קשות דוגמת משפט דרייפוס, ובמזרח בוצעו פוגרומים ואלפי יהודים נסו על נפשם על מנת להגיע לגרמניה אשר בה שרר אקלים פוליטי בטוח יותר. היהודים לא עזבו את גרמניה, מאחר שלא יכלו להאמין כי אותה גרמניה שהם אהבו והכירו לה תודה, תפגע בהם. למעשה, התנועות האנטישמיות המוקדמות בגרמניה היו קטנות. רוב ההיסטוריונים מאמינים שלנאצים לא היו שורשים עמוקים בהיסטוריה הגרמנית, ושהאנטישמיות בגרמניה לא היתה שונה מזו ששררה בארצות אחרות. בחינה מדוקדקת של חברי המפלגה הנאצית תראה שמרביתם כלל לא היו אנטישמים כשהצטרפו למפלגה. רובם נמשכו

⁷ James Gilligan, Violence: Reflections on a National Epidemic, p. 45.

⁸ Ibid., p. 67.

⁹ Daniel Goldhagen, Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust. New York: Alfred A. Knopf, 1996. p. 256. Marion A. Kaplan, Between Dignity and Despair: Jewish Life in Nazi Germany. New York: Oxford University Press, 1998, p. 13.

של שנת 1933, המראים כי 31 אחוזים מהגרמנים נמנו על שכבת הגיל ה"צעירה", מתייחסים המספרים לבני 18 עד 30. ילדים שנולדו בשנים 1917-1918 היו בני 12-11 בלבד בשנת 1929, בזמן ששיעור הבחירה במפלגה הנאצית היה כה גבוה. אפילו אלה שהיו בני 5 בשנות האמברגו, הגיעו רק לגיל 12-17 בשנת 1929, והיו צעירים מכדי להצטרף למפלגה הנאצית. למעשה, מרבית בני הנוער הגרמנים לא הצטרפו להיטלריונגנד, שהצליח למשוך לשורותיו רק אחוז אחד מכלל הצעירים שהשתייכו לארגונים דתיים וחברתיים בשנת 1932. אי לכך, הגיל הממוצע של חברי המפלגה היה גבוה מ-31.

הקשר שבין אופי חינוך הגיל הרך בגרמניה לבין השואה

אם אין לראות בהרגלי גידול הילדים בגרמניה גורם לאלימות ההמון, אין מנוס מלקבל את מסקנתו של גולדהגן, הטוען שהמלחמה והשואה מקורם "במפלצתיות גרמנית... שאינה ניתנת להסבר ואינה נובעת מהחלטות אנוש". אך אם נתבונן בחוויית הילדות בראשית המאה ה-20 בגרמניה, ונבין אותה כסיוט של רודנות דכאנית, של רצח, הזנחה והתעללות בילדים חסרי-אונים, כי אז נוכל לקבל את "המחזות המחודשת" של אותו סיוט, מקץ ארבעה עשורים, כהסבר לתופעה.

היסטוריונים נמנעו מלחקור את הרגלי חינוך הילדים בסוף המאה ה-19. המעטים שניסו, מצאו שהילדות בגרמניה היתה אכזרית לאין ערוך מזו שבצרפת ובאנגליה. מיינס (Maynes) השוותה 90 אוטוביוגרפיות גרמניות וצרפתיות של אנשים ממעמד הפועלים בשלהי המאה ה-19. ממחקרה עולה כי הגרמנים דיווחו על גילויי אכזריות ועל חוסר באהבה, כשהתיאורים המובאים הם: "לא היה רגע שמח, אף לא קרן אור אחת. מעולם לא ידעתי בית חם או אהבת אם שעשויה היתה לעצב את ילדותי".¹⁴ לעומת זאת, "באוטוביוגרפיות של בני אותו מעמד מקרב בני העם הצרפתי נמצאו סיפורים שונים. מעטים הם הדיווחים אודות גילויי אכזריות, הזנחה וניצול. הסיפורים הרווחים הם אודות בתים אוהבים ומערכות יחסים חמות עם האם (ובמקרים רבים גם עם האב) גם בתקופות של מחסור כלכלי". מיינס מצאה שהעסקת ילדים בעבודות מפרכות, ניצול מיני ומכות, הן בבית והן בבית-הספר, היו נפוצים בדיווחיהם של הגרמנים.

רוב המחקרים שעסקו בהיסטוריה של התפתחות הילד בגרמניה בוצעו בידי פסיכואיסטוריונים שהיו קשורים לחברה הגרמנית למחקר פסיכואיסטורי (Deutsche Gesellschaft für psychohistorische Forschung), השלוחה הגרמנית של המכון לפסיכואיסטוריה. שני המחקרים העיקריים שעסקו בגידול ילדים בגרמניה של המאה ה-19 פורסמו בכתיבה-העת העוסק בפסיכואיסטוריה, וחוברו על-ידי רפאל שק (Scheck)¹⁵ ואורל אנדה (Aurel Ende)¹⁶. מממצאיהם של שני החוקרים, שהתבססו על סקירה של 154 אוטוביוגרפיות של גרמנים, עולה תמונה של התאכזרות והזנחה. הכאת ילדים היתה כה נפוצה במשפחות גרמניות, עד כי שק מסכם ואומר שלא מצא אף אוטוביוגרפיה אחת שלא דובר בה על אלימות כלפי ילדים. אנדה מסיים את מחקרו רחב

לאנטישמיות עקב הימשכותם לנאציזם, ולא להפך. קרשו (Kershaw), במחקר שערך לא מכבר, הגיע למסקנה שהאנטישמיות לא היתה הגורם העיקרי לתמיכה בהיטלר.¹⁰ כפי שאראה בהמשך, הגורם לאנטישמיות בקרב הגרמנים טמון בחרדה ששררה בתקופה המטרופת שלאחר השפל הגדול, בשנות ה-30 המאוחרות, לאחר שהיטלר צבר כוח, ולא באיזושהו גן גרמני מסתורי שדחף את הפוליטיקה הגרמנית וגרם לה לסלק מקרבה זרים.

כל ההסברים האחרים למלחמת העולם השנייה ולאנטישמיות הופרכו במחקרים היסטוריים שנערכו לאחרונה. מחקרו של קלאוס פישר,¹¹ שטען כי אלמלא היטלר לא היתה שואה, יחד עם מחקרים נוספים שראו באלימות הגרמנית פועל יוצא של צייתנות לעיניו המהפנטות של היטלר – נדחו על-ידי תריסרים רבים של מחקרים שעסקו באלימות הספונטנית ונטולת הסיבה בה עסק הגרמני הממוצע מתוך בחירה. הטענה "מילאנו פקודות" כבר אינה קבילה כמוטיבציה לרצח-עם. לא כך לגבי העובדה שהגרמנים היו תחת לחץ, הצביעו עבור המפלגה הנאצית ופנו לאלימות בשל השפל הגדול.

מחקרים מפורטים רבים מפריכים גם את הטענות שמצוקה כלכלית היתה גורם לתופעה. הפרופיל המייצג של חבר המפלגה הנאצית הנו של אדם שהצטרף אליה עוד בטרם השפל, כזה שמעמדו הכלכלי איתן, שלא היה מובטל ואפילו לא נאלץ להחליף מקום עבודה. הקבוצה שנפגעה על-ידי השפל היתה זו של הפועלים, אך באופן מפתיע דווקא הם המשיכו לתמוך בסטטוס-קוו הדמוקרטי, בעוד שבני המעמד הבינוני, אלה שהפגיעה בהם היתה שולית, פנו למהפכה. רוב בני מעמד הפועלים לא בחרו במפלגה הנאצית, ואלה שבחרו, אלה שהאמינו ביכולתו של היטלר לחולל קסמים, התאכזבו עד מהרה. היטלר הודה בעובדה שהכלכלה לא עמדה בראש מעייניו. מעטים היו אלה שידעו דבר אודות תוכניותיו הכלכליות. גרמנים שהיו לנאצים אלימים הגיעו בעיקר מרקע של מעמד ביניים סמכותי, ולא מסביבת עוני. במחקרו אודות פלוגות הסער הנאציות, כותב מרקל (Merkl)¹² שדווקא אצל אלה שגדלו בעוני לא התגלתה נטייה לבטא דעות קדומות. המצוקה שעוררה את המלחמה ואת רצח-העם, זו שיכולה היתה לנבוע ממניעים כלכליים, נבעה לאמתית של דבר דווקא מן השגשוג של שנות ה-30 המאוחרות, ולא מהקריסה הכלכלית של שנת 1929.

אחד המחקרים הפסיכולוגיים העוסק בהשפעתם של אירועים התפתחותיים בשלבי חיים מוקדמים אצל הגרמנים, הוא זה של פטר לוונברג (Loewenberg).¹³ התזה של לוונברג עוסקת בחבורת הנאצים הצעירים, וטוענת שהתעצמותה הפוליטית המהירה של המפלגה הנאצית בשנים 1928-1933 באה לה כתוצאה מתמיכתם החזקה של הצעירים, אותם צעירים שחוו רעב בשנים 1917-1919, שנות האמברגו של בעלות-הברית. לוונברג מביא נתונים אודות משקל ירוד בקרב יילודים ואחוזי תמותת תינוקות גבוהים באותה תקופה. לטענתו, אירוע טראומטי אישי הוא העומד מאחורי זימתם של צעירים גרמנים לשורות המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית, שקיעתה של רפובליקת ויימאר והשתלטות הנאציזם.

הבעיה במחקר זה הנה בכך שהמספרים לא מסתברים. בעוד שלוונברג מביא נתונים הלקוחים ממרשם האוכלוסין

¹⁰ Michael Berenbaum and Abraham J. Peck, *The Holocaust and History: The Known, the Unknown, the Disputed, and the Reexamined*. Bloomington: Indiana University Press, 1998, p. 240.

¹¹ Klaus P. Fischer, *The History of an Obsession: German Judeophobia and the Holocaust*. New York: Continuum, 1998, p. 5.

¹² Peter H. Merkl, *The Making of a Stormtrooper*. Princeton: Princeton University Press, 1980, p. 228.

¹³ "The Psychohistorical Origins of the Nazi Youth Cohort." In Peter Loewenberg, *Decoding the Past: The Psychohistorical Approach*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1996, pp. 240-283.

¹⁴ Mary Jo Maynes, *Taking the Hard Road*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1995, p. 63.

¹⁵ Raffael Scheck, "Childhood in German Autobiographical Writings," p. 409.

¹⁶ Aurel Ende, "Battering and Neglect," pp. 249-250.

המתת תינוקות וגמילה מהרטבה

מ אחר שאבות גרמנים בסוף המאה ה-19 בילו את מרבית זמנם מחוץ לבית, הטיפול בילדים הפך לנחלתן הבלעדית של האמהות, "בידיהן נתון טיפול וחינוך הילדים במהלך חמש שנות חייהם הראשונות".¹⁸ האם שלטה בעיקר בחדר הילדים ובמטבח, שם בילו הילדים. "לעתים נהגו נשים לאסור על הגברים לשהות בחדרים הללו". כך, למרות שרוב המחקרים שעסקו בטיפול בתינוקות ובילדים קטנים בגרמניה מדגישים את אכזריותם של האבות, חיי היומיום של הילדים הגרמנים הקטנים היו חיים של הזנחה, דחיה והתעללות מצד אמהותיהן ונשים אחרות שהיו מעורבות בגידולם.

שיעורי התמותה בקרב תינוקות בסוף המאה ה-19 בגרמניה ובאוסטריה היו גבוהים בהרבה מאשר באנגליה, בצרפת, באיטליה ובסקנדינביה. במקומות רבים לא נחשב הרך הנולד לבן-אנוש במלוא מובן המילה, היות שעל-פי תפישתם לא היתה לו נשמה עד שמלאו לו שישה שבועות, ואי לכך "ניתן היה להורגו במעין הפלה מאוחרת".¹⁹ נשים ילדו לא אחת בשירותים, ויחסן ללידה וליילוד היה בהתאם – אירוע יומיומי שלא הפריע להן להמשיך במטלותיהן. לידות שנחו "כיציות מעיים אֶפְשָׁרו לנשים להרוג את ילדיהן בדרכים אכזריות, כמו ריסוק גולגולת, כפי שנהוג היה לעשות לעופות ולחיות קטנות אחרות..."²⁰ ואף דווח כי אמהות שהרגו את תינוקותיהן אשר זה עתה נולדו לא גילו סימני חרטה. "הן היו אדישות, קרות-רוח ואכזריות, נטולות שמץ של רגש"²¹ כלפי ילדן. גם אם התינוק לתינוק לחיות, הן בדרך כלל הזניחו אותו, לא טרחו להאכילו כראוי, כך שלעתים קרובות דרכו לג'העדן היתה מהירה.

במחצית השנייה של המאה ה-19 הגיע שיעור התמותה בקרב תינוקות בפרוסיה ל – 21 אחוזים ובבוואריה ל-58 (!) אחוזים. המספרים בדרום, שהיו הגבוהים באירופה, נבעו מכך שהאמהות לא נהגו להיניק, ושיעור התמותה בקרב תינוקות שלא הונקו היה גדול פי שלושה מאשר אצל תינוקות יונקים. בממוצע הגיע שיעורם של התינוקות המתים בגרמניה בסוף המאה ה-19 ל-20 אחוזים, פי שניים מזה שבצרפת ובאנגליה. הרופאים במאה ה-19 גינו את האמהות הגרמניות על סירובן להיניק את תינוקותיהן, כיוון שלטענתם, הדייסה העשויה מקמח וממים או חלב "היתה כל כך סמיכה עד כי צריך היה להכניסה בכוח לפיו של הילד, והיא התרככה רק כשהתערבבה עם רוק ומיצי קיבה. קרה גם שהמזון היה מתגבן ומחמיץ".²² תינוקות היו לעתים כל כך רעבים עד כי "אכלו פירורי לחם לעוסים שנתחבו לפיותיהם כשהם עטופים בסמרטוטס, על מנת שלא יוכלו לצרוח".²³ אנדה מדווח על כך שבמשך מאות שנים "כמעט ולא פוגשים תינוק גרמני אחד שאמו היניקה אותו במידה הדרושה... ובכל מקום מילאו את פיותיהם ב-zulp, שקית פשתן קטנה ובתוכה פירורי לחם. התינוקות, שהיו עטופים בחיתולים הדוקים, התקשו לפלוט את אותו סמרטוטס, שהיה בדרך כלל מלוכלך".²⁴

אמהות שיכלו להרשות זאת לעצמן, שלחו את התינוקות שזה עתה נולדו למיניקות שכוננו Engelmacherin (יוצרות מלאכים), אבל נהגו להזינה את התינוקות שהיו נתונים להשגחתן. אמהות נהגו להתלונן: "ויכי סבור אתה שבתו של איכר אני ועלי להטריד את עצמי בילדים קטנים? שאישה

ההיקף ואומר שאין עוד מקום במערב-אירופה בו צורכיהם של הילדים הוזנחו כבגרמניה, בו שיעור תמותת התינוקות, ההענשה הפיזית, מעשי התאכזרות כלפי ילדים, ניצולם בעבודה ויחסי מורה-תלמיד, היו כל כך אכזריים כבגרמניה. הכותב הרגיש צורך להתנצל על כך שעסק בפן החיובי של הילדות בגרמניה, כיוון שהתברר לו כי פן כזה כלל לא היה קיים.

מבקרים בבתיים גרמניים בסוף המאה ה-19 העידו כי חשו רחמים כלפי אותם ילדים גרמנים: "הם עובדים כל כך קשה, הם חסרים שמחה, חיות, שובבות" – כל אותן תכונות המקשות על חינוכו של הילד האמריקאי, אך מותרות לו זיכרונות של ילדות מאושרת. מבקרים שמו לב לעובדה שהגרמנים העדיפו בנים על-פני בנות, והתנהגו אל בנות באופן משפיל. בעוד שבצרפת ובאנגליה של המאה ה-18 הביעו הורים לא פעם יחס מועדף כלפי בנות, בגרמניה, אפילו בסוף המאה ה-19, חשו הורים טינה כלפי בנות והזניחו אותן. "משחר ילדותן היו חיהן של נשים אלה קשים... הן נושאות זיכרונות מרים של התעללות הורית או הזנחה... השתכרות ואלימות היו דבר שבשגרה, כמו גם מעשים של גילוי עריות מצד האב והשפלה, שהיו עמה רמזים מייניים, מצד האם... מכות ועונשים שנשארו אופי אליים". גרמניה פיגרה הרחק מאחורי שאר העולם המערבי בכל הכרוך בחינוך בנות ובזכויות נשים, כך שקשה היה למצוא בה אמהות ובנות עם תקווה כלשהי בלבן.

בלבה של האם הגרמנייה לא היתה אהבה כלפי ילדיה. "עדינות ורכות לא היו בין מרכיבי אופיה של האם... מזון ובגדים נתנו לילדים במשורה, כמו גם חיבה וחום אנושי... התחושה שהועברה לילדים היתה כי הם עשבים שוטים ועליהם להיות אסירי-תודה על עצם העובדה שנותנים להם להתקיים בבית". ההורים ציפו מהילד להעניק להם אהבה, ולא להפך: "כשעמדנו בפני הורינו רעדנו מפחד, ורק קיווינו שנשיקת היד הרשמית שהענקנו להם תתקבל". אחד הילדים דיווח על כך ששמע פעם את אמו משבחת אותו ואומרת שהוא ילד טוב ואהוב. הילד זכר את הדברים כל חייו, כי היתה זו הפעם היחידה שהוא שמע מילים כאלה. מילות חיבה נשמעו לעתים כל כך נדירות בבית הגרמני, עד כי רוב הגרמנים אינם זוכרים גילויי חיבה כלשהם, לא פיזיים ולא מילוליים. רק אימה. הילדות בגרמניה היתה "נטולת שמחה... עצובה יותר משניתן להעלות על הדעת".

הגרמנים לא חשו רגשות אשמה בשל אותה שנאת ילדים. הורים גרמנים היו גאים באווירת השנאה ששררה בביתם. "אני לא רוצה שתאהבו אותי," דברי אב אופייני, "אני רוצה ש תתחזו מפני". אב אחר סיכם את הרגשתו באשר למשמעת שיש להנהיג במשפחה, ואמר:

טוב לשנוא. השנאה חזקה, גברית. היא מזרימה את הדם בעורקים. היא שומרת על הערנות. היא דרושה על מנת לשמור על יצר הלחימה. לאהוב זו חולשה. האהבה מחלישה. אתה רואה שכל העמים המתחייסים לאהבה בחיוב הם חלשים, מנוונים. גרמניה היא האומה החזקה ביותר בעולם, מפני שהיא שונאת. כשאתה שונא אתה אוכל טוב, ישן טוב, עובד טוב, נלחם טוב.¹⁷

Stuart Herry, *Villa Elsa: A Story of German Family Life*. New York: E. P. Dutton & Co., 1920, p. 253.

Bertram Schaffner, *Father Land: A Study of Authoritarianism in the German Family*. New York: Columbia University Press, 1948, p. 35.

Regina Schulte, "Infanticide in Rural Bavaria in the Nineteenth Century." In Hans Medick and David Warren Sabean, Eds., *Interest and Emotion: Essays on the Study of Family and Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984, pp. 91, 101.

Ibid., pp. 89.

Mary Jo Maynes and Thomas Taylor, "Germany." In Joseph M. Hawes and N. Ray Hiner, Eds., *Children in Historical and Comparative Perspective*. New York: Greenwood Press, 1991, p. 309.

Ibid., p. 308.

Aurel Ende, *op. cit.*, p. 260.

Aurel Ende, "The Psychohistorian's Childhood and the History of Childhood." *The Journal of Psychohistory* 9(1981): p. 174.

לשמש כמשרתים או כשוליות בבתי זרים, מסיבות משמעותיות, "על מנת שיתרגלו למשטר של עבודה", "על מנת שלא יהיו לבטלנים", בשל "מריבה משפחתית", "מפני שבכה כתינוק", "מפני שדודו ערירי" וכיוצא בזה. ²⁹ שָׁק מציין, מתוך הביוגרפיות שסקר, כי כאשר באו הורים לקחת את ילדיהם הביתה, הילדים לא זיהו אותם.

בקרב האיכרים תופעת מסירת הילדים היתה כה שכיחה, עד כי רק הבנים הבכורים, וכן אחת הבנות, הוחזקו בבית. הבנים על מנת לשמש יורשים, והבת – רצוי מכוערת או נכה, שלא תינשא ותשמש עוזרת-חינם במשק הבית. שאר הילדים היו לנטל בעיני ההורים, עד כי אובדן עגל היה חמור הרבה יותר להורה מאשר אובדן ילד. ילדים שהוחזקו על-ידי הוריהם נתפשו, על-פי לותר כ"יצורים מגעילים האוכלים, מפרשים וצורחים". יצורים "שאינם יודעים דבר, לא מסוגלים לעשות דבר ונחותים בכל מובן שהוא לעומת המבוגרים", ולכן, עד שיגיעו לגיל בו יוכלו לעבוד, הם בבחינת צרכני מזון חסר-תועלת. "כשילדים קטנים מתים, בדרך כלל לא ילווה המקרה בצער. אך כשילד בוגר מת, ילד שהיה יכול להוות כוח עבודה בעתיד הלא-רחוק, או אז כולם עצובים. הוא כבר עלה כל כך הרבה, ועכשיו הכל יורד לטמיון". ³⁰

בשל היותם "צרכני מזון חסרי תועלת", הוריהם פיתחו כלפיהם טינה: "...לא יכולנו לאכול פרוסת לחם מבלי שאבינו יעיר לנו ויאמר שלא הרווחנו את לחמנו". ³¹ הילדים גדלו בתחושה ש"אמי אהבה את חיי החברה אך לא טרחה להתעסק איתי" (ביסמרק), או "אמי לא פיתחה את אותה מתיקות רכה, את אותן תחושות דאגה הקשורות בדרך כלל לאמהות. אני לא זוכר שאי פעם חיבקה או ליטפה אותי. אכן, גילויי חיבה לא היו מקובלים במשפחתנו" (וגנר).

במצב כה קיצוני של העדר אהבת אם, אין זה מפתיע כי זרים שהיו נתקלים בסיטואציות הללו, דיווחו על נשים שהזניחו ואף נטשו את ילדיהן, "נתנו פחות תשומת לב מאשר פרות", "השאירו את הילדים הקטנים והתינוקות לבד בבית ויצאו לקניות במשך היום, או לבקר חברים בערב..." ³²

הכאה, הפחדה והטרדה מינית של ילדים גרמנים

אף שילדים קטנים מאיימים פחות כשמוסרים אותם לחזקת אחרים, כשקושרים אותם או כשפשוט מתעלמים מהם, כשהם גדלים יש לאלצם להתאים את עצמם לתדמית הוריהם, שראו בהם "מיכלי רעל", וזאת באמצעות מכות והפחדה. הורים גרמנים היו ידועים לאורך ההיסטוריה כאלימים ביותר באירופה כלפי ילדיהם, בעיקר כלפי בנים: "אעדיף בן מת על פני בן שימרה את פני". ³³ היות שהאמהות היו המשגיחות העיקריות, הן גם אלה שהרבו להכות. שָׁק ואֶגְנֵדָה מצאו סיפורים על הכאות בכל הביוגרפיות שסקרו מסוף המאה ה-19. **הברניק** (Havernick) ³⁴ מצא שבתחילת המאה ה-20, מבין 89 אחוזים מהילדים המוכים, יותר ממחציתם הוכו במקל או בשוט. סקרים מאוחרים דיווחו על כך ש-75 אחוזים מבין הבוגרים הגרמנים דווחו על אלימות מצד הוריהם בילדותם, אך השימוש ב"אביזרים" ירד לעומת השנים הקודמות.

גילי ובמעמדי תרשה לעצמה להימצץ ולהתייבש על-ידי ילדים קטנים? ²⁵

במהלך המאה ה-17, בנות המעמד הבינוני באנגליה החלו לטפל בילדיהן בעצמן, במקום להיעזר במטפלות. אולם מהפכת האמהות לא הגיעה לגרמניה עד לסוף המאה ה-19. מטיילים שכתבו ספרים אודות חיי המשפחה בבית הגרמני דיווחו כי "נדיר למצוא גברת גרמניה המאכילה את תינוקה בעצמה", וכי "ייתה זה מפתיע אם תמצא אם בעלת אמצעים שתיאות להיניק את תינוקה בעצמה". על-פי דברים שנאמרו בכנס רפואי שנערך בגרמניה בשנת 1905, "כמעט כל האמהות שסירבו להיניק, יכלו לעשות זאת אילו רק רצו". ²⁶ אלה שסירבו תירצו את סירובן בסיבות כגון: זה מלכלך, זה מקלקל את הגזרה, או שתם לא נוה. גם כשנלקחו הילדים בחזרה מן המינקת, לא גילו בנות המעמד הגבוה עניין בצאצאיהן, והעבירו את הטיפול בהם למטפלות, אומנות וחונכים. התוצאה היתה שהורים וילדים היו לעתים קרובות זרים זה לזה. כשאב גרמני שאל את בנו את מי הוא הכי אוהב, והילד השיב "את האנה המטפלת", מחה האב: "לא! עלך! לאהוב את הורייך יותר". "לא כן!" השיב הבן, וזכה בו ברגע לספוג מנחת זרועו של אביו. ²⁷

אמהות ושאר מטפלים ביילדים גרמניים כל כך פחדו מן התינוקות, עד כי כתפו וקשרו אותם למשך שישה עד תשעה חודשים לעריסתם, והניחו אותה בחדר חשוך. מאתיים שנה לאחר שבאנגליה ובאמריקה חדלו לכפות את גופם של תינוקות בחיתולים, שני מבקרים בריטיים תיארו נוהג זה כשגרתי ברחבי גרמניה:

תינוק גרמני הוא יצור מעורר רחמים. הוא כפות וחונט כמומיה במטרים של תחבושות... לעולם לא רוחצים אותו... סבון ומים לא מגיעים לראשו במשך שמונה או עשרה חודשים, ורק אז מוסרת ממנו המצנפת, שכוסתה בינתיים בקורם של כללון...

בגרמניה, תינוקות הם יצורים דוחים ומצחיניים... הפרשותיהם מצטברות במלבושם שאינו מוחלף, ראשם לא נרחף, הצחנה העולה מהם מזכירה את הצחנה העולה מגבינה מעופשת. ²⁸

בגיל 6-12 חודשים, לאחר שהסירו מן התינוקות את התחבושות שעטפו אותם, דאגו ההורים להמציא להם אביזרים שונים ומשונים, מחוכים מוקשים, מוטות ולוחות עץ, על מנת לרסנם ולהחזיקם בשליטה. התוצאה של אמצעי ריסון אלה היתה התפתחות של תכונות אלימות בהמשך הדרך, בדיוק כפי שקרה בניסויים מסוג זה שנערכו במעבדה על עכברים וקופים. החיות הוחזקו בתנאי כלא, והתוצאה היתה חוסר בסרוטונין, עלייה ברמת הנורפינפרין כמו גם ברמת החרדה, הזעם ובסופו של דבר – האלימות. פחד של הורים מילדיהם היה כה נפוץ בקרב המשפחות הגרמניות, עד כי במשך מאות שנים ניתן למצוא באוטוביוגרפיות סיפורים על מסורת של נטישת ילדים על-ידי הוריהם אצל כל מי שהסכים לקחתם, תוך נקיטת תירוצים מתירוצים שונים. הילדים ניתנו, לעתים אף נמכרו, לקרובים, שכנים, כמרים, בתי-יתומים, בתי-ספר, חברים, זרים, תיירים למיניהם שהשתמשו בהם כקבצינים – כל מי שהיה מוכן לקחת. כך, במהלך שנים ארוכות, רק מיעוט זכה לגדול תחת קורת גג המשפחה. ילדים נשלחו

²⁵ Ute Frevert, *Women in German History: From Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation*. Oxford: Berg, 1989, p. 28.

²⁶ Edward Ross Dickinson, *The Politics of German Child Welfare from the Empire to the Federal Republic*. Cambridge: Harvard University Press, 1996, p. 62.

²⁷ Katharina Rutschky, *Deutsche Kinder-Chronik*, p. 161.

²⁸ Henry Mayhew, *German Life and Manners as Seen in Saxony at the Present Day*. London: William H. Allen, 1864, p. 490.

²⁹ Raffael Scheck, "Childhood in German Autobiographical Writings," *The Journal of Psychohistory* 15 (1987), p. 401; Heide Wunder, *He is the Sun, She is the Moon. Women in Early Modern Germany*, Cambridge, Harvard University Press, 1998 p. 23.

³⁰ Regina Schulte, *op. cit.*, p. 90.

³¹ Raffael Scheck, *op. cit.*, p. 403.

³² Karin Norman, *A Sound Family 'Makes a Sound State: Ideology and Upbringing in a German Village*. Stockholm: University of Stockholm, 1991, p. 101.

³³ Ewald M. Plass, comp., *What Luther Says: An Anthology*. St. Louis: Concordia Publishing House, 1959, p. 145.

³⁴ Walter Hävernack, "Schläge" als Strafe: Ein Bestandteil der heutigen Familiensitte in volkskundlicher Sicht. Hamburg: Museum für Hamburgische Geschichte, 1964, p. 53.

ההתעללות בתינוקות התחילה לפעמים עוד בהיותם ברחם אמם. אלימות נגד נשים הרות היתה שכיחה במהלך ההיסטוריה האנושית, והיות שאפילו כיום 21 עד 30 אחוזים מהנשים בעולם מותקפות על-ידי בני זוגן, ברור שבשלהי המאה ה-19 רווחה ההתעללות בעובריים. לזאת יש להוסיף את השפעות האלכוהולים, שרווח בגרמניה בקרב נשים. ההתעללות הפיזית חודשה כשהתינוק הוצא מסד החיתולים בו היה כלוא במשך החודשים הראשונים לחייו, כשרק העז לבכות. ד"ר שרבר (Schreber), שעל-פי דבריו פעלו רבים, טען שככל שמקדימים להכות כן ייטב. "יש להתבונן במצב הרוח של הקטנים הללו הצווחים ללא סיבה ובוכים, ואז, להכאיב לגופם בצורה כלשהי עד שיירגעו או יירדמו. יש לנקוט בהליך זה לא יותר מאשר פעם או פעמיים, ואז ההורה יהיה אדוניו של הילד לנצח. להבא, מילה, או כל תנועה מאיימת תספיק על מנת לשלוט בילד".³⁵

שרבר היה אופטימי מדי, וכמו הורים גרמנים אחרים, המשיך להיות מאוים מאי-ציותם של ילדיו, וגם המכות נמשכו. כל תנועה עצמאית של הילד נתפשה כמכוונת להתרים, כ"הכרזת מלחמה נגד ההורה, שבגינה יש להלקות את הילד עד שיזעק: "או לא, אבא, או לא!" ואין מדובר במכות קלות, מדובר בהצלפות, כמו אלה שקיבל היטלר מדי יום – למעלה ממאתיים מכות מקל או הצלפות שוט, שהביאוהו לעתים למצב של תרדמת. ההורים המכים תוארו כתוננים בהתקפת זעם והילדים איבדו את הכרתם לעתים קרובות: "בבית-הספר הוכינו עד שעות גופנו נחרך. בבית ספגנו מפרגול ששימש להצלפת כלבים. אבי, בשעה שהיה מכה, היה נכנס להתקף זעם. אני איבדתי את הכרתי לא פעם." קלוזן (Kloden)³⁶ כותב שהמוטו של ההורה הגרמני בן המאה ה-19 היה פשוט: "שום מנה של מכות אינה מספיקה עבור ילדים". אילו התרחשו המעשים בימינו, מעטים הם ההורים שיכלו להימלט מעונש מאסר. הילדים של אותה עת, לעומת זאת, לא יכלו לזכות בהגנה מידי החברה, היות שלמילה שלהם, ואפילו לראיות מוחשיות שיכלו להציג, לא היה שום ערך.

במחקרו של אנדה מובא מקרה אופייני, שהובא בפני בית-המשפט: שכן זימן את המשטרה בשל ילדה בת שלוש שכל גופה לא היה אלא פצעים מוגלתיים וחבורות. על ישבנה היו סימני כווייה מתנור ברזל. בית-המשפט שחרר את הוריה. אנדה מתאר מכות ובעיטות, חניקות, מקרים בהם אולצו ילדים לאכול פרש – וכל זאת כדבר שבשגרה. לדבריו, המקרים שתיאר אינם קיצוניים, הם מאפיינים את הספרות הרבה שכתבה באותה עת אודות המשפחה הגרמנית. כתוצאה מכך היו מקרים רבים של איבוד לדעת של ילדים, פי שלושה עד חמישה מאשר בארצות מערב אירופה האחרות בסוף המאה ה-19.

פחד מאלימות הורים היה הסיבה הנפוצה בדיווחי הילדים, כשנשאלו על סיבת ניסיונות ההתאבדות שביצעו. אולם מעט אנשים גילו עניין בגורם לניסיונות ההתאבדות, היות ש"ילדים עם נטיות אובדניות נחשבו ליצורים חסרי עמוד שדרה, שפונקו בידי הורים ותרניים".³⁷ לא היה מי שיבין ללבם של אותם ילדים מוכים בגרמניה. אפילו התנועה הפמיניסטית לא דיברה בשם הילדים המוכים, וטענה שאמהות היא תופעה מדכאת. כך או כך, הפמיניסטיות בגרמניה המיוזנת היו "לסמל של ליקוי, ניוון, מחלה פיזית, גופנית".³⁸

אף שההלקאות האינסופיות אכן הביאו להתנהגות כנועה וצייתנית, חרדות ההורים לא פגו. הם הרגישו שעליהם להמשיך ולהחמיר. ילדים גרמנים נעלו בחדרים חשוכים או בארונות, נקשרו לרגל של שולחן, או "למדו לקח" באמצעות מקלחת בוקר במי קרח. מחוכים קשיחים הוצמדו לגופם, צווארונם פלדה ושאר אביזרים שנועדו לשמר אותם בתנוחה מרוסנת למשך כל היום. סיפורי זוועה רוויי איומים על ילדים שייחטפו בידי מפלצות למיניהן, היוו אמצעי הפחדה נוסף שהופעל על הילד הגרמני. ההורים עצמם התלבשו בתלבושות מפחידות, צבעו את פניהם בשחור והתחפשו לשליחי אלוהים שהגיעו על מנת להעניש את ילדיהם על חטאים שחטאו. בחג המולד נהגו להתחפש ליסבא חג המולד' כשבידם מקל... אם הילדים רעים, ישתמש במקל ואם טובים – ייתן להם אגוזים.³⁹

פֶטְשָאוֹר (Petschauer) זוכר שאוים על-ידי מפלצת שעירה, "שרדפה אחרי כשהתחבאתי מתחת לשולחן. השלשלאות שבידי המפלצת צלצלו, היא בעטה ורקעה ברגליה כאילו רצתה להשליך אותי לשק שהיה בידיה".⁴⁰ שֶק מסכם את ההשפעה שהיתה לכל האביזרים המפחידים הללו: "רוב הילדים היו כל כך מפוחדים, עד כי אותם שדים מהילדות המשיכו לרדוף אותם בלילות שטופי חלומות בעתה במשך כל חייהם".⁴¹



החינוך לניקיון היווה זירת קרב אלימה במלחמת השליטה של ההורים על הילדים הקטנים. היות ש"תינוקות וילדים קטנים לא מצייתים, מסרבים לעשות את מה שמבקשים מהם הוריהם, ובמקום זאת שבים ובוזתים אותם, מתנגדים להם, מנסים להשתלט עליהם, והיות שהילדים מטופפים",⁴² יש להתחיל ולחנכם לניקיון בהיותם בני שישה חודשים, עוד בטרם שולטים המסכנים בסוגריהם. החינוך לניקיון נעשה באמצעות שימוש יומיומי בחוקן, תוך כדי הכאת התינוק. "התינוק עוד לא למד ללכת, המטפלת מרביצה לו. חזק. הוא מלוכלך, מלוכלך הנסי התינוק", היא אומרת ומרביצה. "הנסי המלוכלך!" אומרת, ומכה את אחוריו האדומים של התינוק. האובססיה הגרמנית המסורתית הכרוכה בצואתם של תינוקות ידועה. **דונד** (Dundes) **וזגליניצקי** (Zglinicki)⁴³ כתבו ספרים בנושא. החוקן שימש כאביזר מפחיד, אובייקט פטישיסטי שהופעל על-ידי האם או המטפלת במהלך טקסים יומיומיים שלא היו שונים מתקיפה מינית, ולו לעתים בקשירתו של התינוק, כשהאם המשחקת תפקיד של שליטה, שבה ומחדירה את צינור החוקן לפי הטבעת של התינוק על מנת להענישו על ש"ברח לוי". האמהות נהגו לקחת את הילדים לחנויות מיוחדות, בהן התאימו להם חוקן למידתם.

נעימת המכשיר באחוריים היוותה גורם חרדה נפוץ בקרב ילדים גרמנים גם במאה ה-20, "הם למדו לא לדבר על זה לעולם, אך תמיד לחשוב על זה".⁴⁴

(המשך המאמר בגיליון הבא)

³⁵ Morton Schatzman, "Paranoia or Persecution: The Case of Schreber." History of Childhood Quarterly: The Journal of Psychohistory. 1(1973): 75.

³⁶ Raffael Scheck, "Childhood in German Autobiographical Writings." p. 411.

³⁷ Herman Baartman, "Child Suicide and Harsh Punishment in Germany at the Turn of the Last Century." Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education 30(1994): 851.

³⁸ Ann Taylor Allen, "Feminism and Motherhood in Germany and in International Perspective 1800-1914." In Patricia Herminghouse and Magda Mueller, Eds., Gender and Germanness: Cultural Productions of Nation. Providence: Bergahn Books, 1997, p. 121.

³⁹ William Howett, "The Rural and Domestic Life of Germany." Frankfurt: Jugel, 1843, p. 236.

⁴⁰ Peter Petschauer, "Children of Afers, of 'Evolution of Childhood' Revisited." The Journal of Psychohistory 13(1985): 138.

⁴¹ Raffael Scheck, *op. cit.*, p. 406.

⁴² Arno Gruen, "The Need to Punish: The Political Consequences of Identifying with the Aggressor." The Journal of Psychohistory 27(1999): 142.

⁴³ Alan Dundes, Life is Like a Chicken Coop Ladder: A Portrait of German Culture Through Folklore. New York: Columbia University Press, 1984; Friedrich von Zglinicki, Geschichte des Klistiers: Das Klistier in der Geschichte der Medizin, Kunst und Literatur. Frankfurt: Viola Press, n.d.

⁴⁴ Gerhart S. Schwarz, Personal Interview, Ms., 1974.